

Versos escapçats

Joan Albareda

Editorial Trípole

TRÍPODE

Títol: *Versos escapçats*

Primera edició: maig de 2022

© Joan Albareda

© D'aquesta edició: Edicions Trípod, SL

Carrer Aribau, 114, entl.4a Barcelona, 08036

www.tripode.cat

Instagram: www.instagram.com/editorialtripode/

Facebook: www.facebook.com/TripodeEditorial/

Twitter: www.twitter.com/Ed_Tripode

Disseny i maquetació: Elma Presas

Correcció: Helena Batlle

Impressió: DC Plus. Sant Andreu de la Barca

Imprès a Catalunya

ISBN: 978-84-125012-6-1

DL: B 10467-2022

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb el permís dels seus titulars, a part de les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO si necessiteu fotocopiar-ne o escanejar-ne fragments.

Per a l'Elna, que avui és el futur

Un tiro por la espalda...
Así quiero morir;
sin enterarme: igual que nací

Antonio Machado

NOTA PRELIMINAR

Quan vam tenir a les mans la història que l'autor descriu del pare de l'Elna, vam pensar de seguida en algunes persones que havíem conegut i que ens recordaven molt en Pere; homes i dones honestos, víctimes de guerra i exili. Amb la publicació novel·lada del relat d'en Pere podíem oferir el nostre petit homenatge a tants éssers humans que ens han manllevat de la memòria i que avui són noms oblidats, inexistents, sota el llast d'una postguerra de quasi quaranta anys i la posterior reforma dissenyada.

Aquesta història, recuperada per l'autor, treballada i elaborada, tanmateix manté tota la seva essència i havia de veure la llum. Vam posar-nos-hi. Algunes parts de l'acció, en especial aquelles en què en Pere s'esmerça en la transcripció de passatges prou coneguts de la dissortada història del segle xx, s'han volgut descriure i mantenir al llarg de l'obra i el seu final, ja que els esdeveniments polítics del moment i les vivències personals d'en Pere van caminar tan units que no podíem deslligar-los dels seus pensaments i reflexions més íntims. Hem cregut que transmetre els fets viscuts pel pare de l'Elna d'una

manera tan emotiva i didàctica pot ajudar les generacions més joves a saber qui som i d'on venim.

Per tant, s'ha documentat l'annex que descriu els diversos fets històrics de l'època com una base sobre la qual reposa la narrativa. Algunes parts de la història (en especial el final) han sigut sublimades i novel·lades per l'autor, en un exercici de semificció ple de records personals, transmissions orals i remembrances que condueixen al desenllaç. També volem dir que s'ha plantejat l'estructura del relat amb format de dietari, que és com l'autor ha imaginat que el protagonista hauria explicat la seva vida i el seu final, amb la forma singular d'escriptura continuada marcant les diferents parts amb un títol i els subapartats en xifres romanes.

L'Ebre

I

Vistos d'aquí, els contraforts de la serra de Pàndols són un imant indefugible per l'esguard. Enrere queden les cases devastades i la tràgica església enrunada que resumeix la imatge que m'enduc; fa tant que era dreta i ferma, tants anys que la van destruir. Ara Corbera d'Ebre és un crit agònic, el degoteig d'un poema destrossat que proclama l'atrocitat d'unes imatges preservades per recordar als homes què és la guerra, per moure'ls a guardar la pau. La Terra Alta és el símbol agònic d'una tragèdia que em va marcar la vida, la visió que aglutina els meus odis, la recreació d'un temps atroç. Després d'haver vist escolar-se'm entre els dits quaranta anys com l'aigua que s'esmuny de la congesta, he tornat a l'Ebre, a llocs on sabia que la memòria se'm posaria a plorar perquè el record no és un bon company per refer aquesta mena de viatges. Recordar és desfullar un llibre sense fulls o recrear un escenari soterrat on, cercant l'arrel, la ment burxa sota endins de l'arbre eixorc on s'aferra la vida. Penso absort en el que m'omple el cap, mentre el cotxe avança camí d'Horta de Sant Joan per entremig d'un paratge d'ametllers i vinyes ordenades. Ens instal·lem a l'hotel

que hi ha arribant, allà on el poble convida el visitant a alçar els ulls per copsar la vila vella que el corona i preserva l'alè de la petjada morisca i l'encanteri d'un vell passat feudal, tan viu a l'esplèndida plaça porxada. L'Horta és un racó de pau envoltat de cims agosarats i d'un mar d'oliveres centenàries on Picasso va copsar els espais sublims i les dimensions etèries que tan sols ell podia escatir, clavant-hi els dards que duia a la mirada. La imatge de l'imponent massís dels Ports i els seus rocams vertiginosos aglutina l'impacte d'un conjunt on, mirant-los del peu estant del puig de Santa Bàrbara, el convent de Sant Salvador d'Horta fa de contrapunt monàstic al contundent missatge fàl·lic de les Roques de Benet.

L'Elna i l'Albert són a l'habitació i hem acordat sopar a les nou. Soc al cafè proper a l'hotel fent la cervesa i paro compte als homes que fan la partida a l'altra taula, a la botifarra, si he de ser precís. Les expressions i l'accent de cada lloc em tiben l'orella, les dels paratges del sud encara més perquè són el subtil pont lingüístic que dona accés a les parles valencianes. «Fe via o aquest mostela se't crupirà amb la manilla lo as», sento l'avi rondinar al seu company mentre rosega nerviosament la pipa i el pensament se m'envola per aquests paratges en un requitzell de reflexions: la Terra Alta, la Ribera, el Matarranya, el Priorat... Són terres farcides de conreus ben treballats on gent que estima la feina mima el terròs per llevar-li l'anyada, el vi, la fruita seca i l'oli. Hem fet un volt abans d'arribar a l'Horta i ens hem aturat a la Fatarella i a Vilalba dels Arcs,

potser buscant-hi una olor o un cant que em torni als meus anys joves. De quina joventut estic parlant? De l'amable al barri sent un nen o de la dels desassossecats d'adolescència? De la de fam i mort en plena guerra veient com cremava la ciutat? De la dels mesos sangonosos en aquestes terres quan era encara un noi? Potser de la de les nits de glaç arran de mar, els primers mesos d'exili? Vam travessar l'Ebre en plena nit i vam quedar atrapats entre el riu i les línies enemigues amb l'ordre de mantenir a tot preu la posició perquè també lluitàvem contra un calendari que es desfullava a Europa, potser l'última opció republicana per capgirar els combats. Aquesta terra va ser l'infern per a molts, tant com m'emociona ser-hi ara, anys després d'haver tornat a Barcelona i, encara més, d'haver-ne fugit. Amb un nus al coll que m'era un ofec, he trobat els llocs encofurnats on vaig passar hores de set i gana, de calor, fred i desesper amagant-me dels trets i la metralla mentre cuidava dels nafrats. Van destinar-me a l'hospital, les primeres setmanes al pla i, després, dalt de la cota. Eren tendals de lona mig desmantellats assenyalats amb la creu roja on alternava auxiliar els ferits amb el foc directe. Aquells cossos destrossats, aquelles operacions esgarrioses... Els nois em miren inquiets, saben com m'angoixo quan el record em guanya.

—Estàs bé, pare?

Els dic que sí, però no és cert.

Som a taula, sopem a l'hotel i miro aquests pardalets que fa dos anys que es van casar i encara somnien truites. L'Elna,

que bonica és... Diria que ara més, o m'ho fa a mi, veient-li la panxa de prenyada. Si la seva mare la veiés, feliç amb l'Albert, fent d'historiadora i periodista a diferents mitjans del món de la cultura... Decidim anar al bar d'abans, sempre m'ha agradat l'ambient d'estiu dels cafès de poble on prendre la fresca és just l'excusa per escoltar converses magistrals i collonades memorables. Els tinc al davant i veig com l'Albert pren la mà de l'Elna i l'hi acarona. L'aire és suau i l'ambient calm, finalment ha afluijat la xafogor que ens ha empaitat al llarg del dia.

—Com ho farem, pare, demà? Millor que no arribem a casa gaire tard, ja saps que ara em canso més i que dilluns engego de bona hora.

Els proposo marxar havent esmorzat, però voldria aturar-me a Gandesa per comprar pastissos, vi i oli, que sempre m'ha agradat espigolar pels productes propis d'allà on vaig. Els ho dic, m'agradaria enfilat-me d'un cop de cotxe a un lloc on, n'estic segur, tindrè sensacions contradictòries. Quedem d'acord i em demanen si em ve de gust parlar d'algun episodi de la guerra. L'Elna sap que no acostumo a fer-ho, ni dels primers anys d'exili, ni tampoc del desastre d'Argelers. Arrufo el nas.

—Ei, pare, això si és que en tens ganes, ho dic perquè som aquí i pot anar-te bé.

Potser té raó. Els dic que van mobilitzar-me quan acabava de complir els dinou anys, just quan vaig acabar segon de Medicina; la Lleva del Biberó, en van dir, perquè n'hi havia molts que encara eren més joves.

—Van conduir-nos secretament a la zona, era el juny de 1938, poques setmanes abans de l'ofensiva. Com tothom, tenia por, però la sensació de no ser jo em mantenia immers en una mena d'inòpia i, curiosament, em sentia fort amb el fusell als dits que, poc o molt, m'havien explicat com funcionava. El meu regiment va ser dels primers a passar el riu, encapçalàvem la primera onada a prop de Móra i, com que vam agafar l'enemic desprevingut, vam avançar uns quants quilòmetres. —Els dic que l'Enric també era per aquests rodals, comandant un escamot per Riba-roja.— Va ser emocionant quan va localitzar-me al regiment uns dies abans de la batalla, mai no oblidaré l'abraçada que ens vam fer en un moment en què, ell més que jo, tots dos sabíem on anàvem. Jo era un passerell esma-perdut i ell un veterà pels anys de guerra i per unes quantes ferides que duia repartides entre el cos i l'ànima. Va fer-me un curset ràpid de supervivència a la batalla i una impressionant exaltació de la dignitat humana.

Se'm fa estrany, sembla que em trobo a gust amb la xerrada, potser ho fa que soc al territori, predisposat a gestionar mentalment aquell desastre i els explico fets recuperats del fons del temps que es volen redimir i que prenen volada. Parlo del bombardeig i el foc creuat entre les posicions estàtiques, dels combats cos a cos i els insults que, per la proximitat de les trinxeres, intercanviàvem amb l'enemic les nits de tensa calma. També de les intervencions a vida o mort en quiròfans fets de nyigui-nyogui on vaig assistir a esventraments i

amputacions terribles, lluitant amb la infecció i la gangrena. Començant pel final, va ser aquí on vaig obrir els ulls a la medicina, a peu de la línia de foc i envoltat de cossos humans que es dessagnaven; aquí va fer-se'm la pell dura entre metges de veritat, uns homes que es deixaven la vida per salvar la dels altres. Molts d'ells van ser precursors del nou mètode per tractar les ferides obertes i fractures, en un context en què les complicacions propiciaven la mortalitat o intervencions quirúrgiques a la desesperada. La situació era molt fràgil, amb el front neutralitzat passats els primers dies d'ofensiva davant d'un enemic que era superior en armament i logística. No podíem avançar ni recular perquè els ponts que feiem de nit per comunicar-nos amb la segona línia els destruïa l'endemà al matí l'aviació feixista. M'aturo un instant i faig un glop, que el cafè se'm refreda. Veig que a la taula del costat hi ha l'home de la pipa que jugava a cartes a la tarda. Està escoltant el meu relat i no dissimula en absolut, va fent que sí amb el cap mentre parlo. Sembla que vol intervenir-hi.

—Oi que éreu aquí quan fèiem la partida? Pel que us sento dir, entenc que vau participar en aquella bogeria. Us he de dir que jo també.

L'home s'atansa amb la cadira i no s'encomana a ningú per afegir-se al grup. Ja em va bé perquè aprofitaré per escoltar i callar una mica. Explica que va col·laborar amb el comandament republicà perquè ja abans de la guerra coneixia pam a pam el territori, on havia fet de pastor d'ovelles per la serra.

—No us podeu imaginar quin desori hi havia entre els que ens manaven; si un deia negre, l'altre blanc. Penseu que l'enemic comptava amb tropes experimentades amb les idees clares i objectius concrets, un exèrcit experimentat dirigit per militars avesats al combat, com ara Yagüe o García-Valiño, tan malparits com vulgheu, però veterans aguerrits a les campanyes d'Àfrica, mentre que nosaltres la majoria érem jovent acabat de reclutar manats per Líster, Rojo, Modesto i Tagüeña, d'experiència militar menys evident i amb el cap ple d'ideologies prefixades que acabaven enfrontant-los entre ells. Hi ha cops que em demano què hauria passat si en lloc de creuar el riu, ens haguéssim quedat a l'altra riba, esperant-los. S'hauria guanyat el temps que es pretenia o igualment haurien passat, atacant per altres llocs? Quanta sang s'hauria evitat? Ningú no ho pot saber, però cada mort és una tragèdia... Pel que fa als combatents, les forces estaven prou anivellades perquè, potser no filo prim, érem cap a 90.000 homes a cada bàndol. No dic el mateix del material, amb clar avantatge dels facciosos tant pel que fa a les bateries pesades com als tancs, però encara més si parlem de la força aèria. A més, ells no tenien especials problemes per fer rutllar la segona línia, amb bons mitjans i sense impediments geogràfics destacables, i els resultats parlen per si sols: els republicans triplicàrem les baixes dels feixistes quan, a mitjans de novembre, vam fugir esperitats. Quan ho vam fer, vam deixar-los davant d'un pont de plata que en dos mesos va conduir-los a Barcelona i a guanyar la guerra

poc després. Hitler i Mussolini també van guanyar, aquell era el primer pols que feien a l'Europa acollonida, i Joan March i els seus amics celebraven haver apostat pel cavall guanyador. —L'home es queda a gust amb el discurs i fa el darrer glop del cigaló, fent espetegar la llengua.— Doncs ja ho sabeu —diu, acomiadant-se. Neguitosos, fem que sí amb el cap.

Ens hem llevat i hem esmorzat bé, aquest hostal és agradable. Quan marxem d'Horta de Sant Joan i anem per fer camí, l'esguard se m'atura un instant en aquest poble senzill i polític que, a cavall de la Terra Alta i la Franja, ha guardat l'essència dels camins on la guerra va deixar mil petjades. Arribem a Gandesa i entrem al Celler Cooperatiu, un edifici noble i generós que és un compendi equilibrat al servei de la feina del camp i l'art arquitectònic. Compro el que tenia pensat, qui sap si un dia hi tornaré amb més temps i hi faré una visita precisa, que l'obra de Cèsar Martinell bé s'ho val. L'Albert enfila la carretera en sentit contrari fins, poc després, prendre el trencall que puja al Coll del Moro. Som dalt d'un turó rocallós que domina bona part del territori i on hi ha les restes d'un poblat ibèric amb una necròpolis que veig interessant, però no hi he vingut amb aquesta idea. Quan baixem del cotxe a la part més alta i contemplo el panorama, no puc evitar empassar-me saliva i respirar fondo. Em sobta l'extensió visual esquixada de turons d'arbreda i vinya, amb el poble de Bot mostrant-se al fons i Gandesa amagada a l'est, endevinant-se sota un esqueix de boira baixa. Lluny, al meu davant,

em corprèn la serralada que envolta la plana, com si un teló pedregós volgués cloure un escenari que em torna a colpejar. Contemplo emocionat la serra de Pàndols. És el lloc definidor de la batalla per als que vam ser-hi i vam sortir-ne vius. Un xic enllà, en un afegitó que s'adreça a els Ports, hi ha la serra de Cavalls, la germana menuda que va ser el trist complement del carnatge. Són referents roents per a la memòria, punxes que porto clavades al cor perquè, encara avui, em tornen les imatges de l'horror i el pànic i, enmig de tot, els moments de falsa calma i la cançó: *El Ejército del Ebro. ¡Rumba la rumba, la rum bam bam!, una noche el río cruzó. ¡Ay, Carmela, ay, Carmela...!* Dalt del mirador, esmaperdut, em deixo anar per inserir-me en el paisatge mentre una llàgrima m'enteranyina els ulls i fa que les imatges esdevinguin un aiguabarreig de llums esbiaixades.

Passa l'estona i es fa tard, es va fent l'hora de marxar i tornar a casa, però tinc el cor pres pel magnetisme de la catarsi en què visc. El sol s'ha desvetllat. La llum de migdia, zenital, aporta tons de crom al panorama sense ni una ombra, com si fos el dibuix fet per un nen. Volgudament, ignoro l'infame monòlit que el franquisme va bastir al turó passats uns anys de la gran salvatjada en què la República va perdre la guerra definitivament. Aquesta posició elevada, sempre en mans dels rebels, va ser un punt neuràlgic, era aquí on el comandament franquista planejava l'estratègia dels combats i controlava els moviments de la batalla. El monument al Generalísimo al Coll

del Moro està ubicat al lloc des d'on diuen que el Caudillo va dirigir el seus exèrcits en certs moments crucials, fet enaltit pels vencedors amb la inquietant mola. L'aspecte del pedrot és pretensions, per no desdir l'arquitectura triomfalista d'aquesta mena d'autohomenatges. Fa uns cinc metres d'alçada damunt d'un rectangle que li fa de base i recull els clàssics símbols dels sollevats, l'escut de l'aligot amb les ales esteses i el jou i les fletxes falangistes. Són signes de claríssim contingut feixista que fereixen els ulls dels que, com jo, els hem patit tota la vida, elements que exalten el colpisme i que la precària democràcia en què hem de viure no és capaç de derruir ni condemnar, diuen que pel bé d'una reconciliació que no és més que un parany al servei del llenguatge reformista més retòric.

Contemplo abstret la plana que dorm sota la serra i el noi, sabent-me fràgil, em vigilen de reüll, mentre el record flueix dins meu com una torrentera d'aigües braves. Tornen els episodis que vaig viure en la defensa de Pàndols, de la cota 705 i els seus entorns, dels seus punts estratègics on, tot i plantejar-m'ho, ahir no vam pujar. El punt era un enclavament cobejat pels dos bàndols, un puig anomenat la Punta Alta, des d'on es dominen les cotes inferiors, la ruta de Gandesa al Pinell i part de l'altra serra. Els dic que, a l'inici de l'ofensiva, l'exèrcit republicà va prendre la posició, defensant-la i controlant-la durant un mes de combats intensos fins que, avançat l'agost, un cop de mà imprevist dels regulars marroquins va ocupar-la en precari. Els nostres van seguir controlant les cotes del voltant,

però el lloc es va convertir en un camp de mort fins al final de la batalla. Vaig tenir el maleït honor les darreres setmanes de ser un dels defensors de les posicions republicanes i vaig ser-ho fins a l'espetec del darrer tret. A l'Ebre vaig aprendre que, quan als humans ens fan ensumar sang, som pitjors que les feres afamades. Jo mateix, mentre lluitava per salvar vides als serveis mèdics, ves quina paradoxa més terrible, va haver-hi moments que disparava a altres homes abans no em matessin ells a mi. Vaig tornar a coincidir amb l'Enric els darrers dies del desastre; érem dos germans desesperats compartint la fúria d'una matança inenarrable que ens va fer pitjors éssers humans.

En definitiva, s'ha fet tard i sembla que vol ploure; és l'hora de tornar. Veig que avui no se'm posa malament desvetllar la memòria endormiscada i l'atuïdora angoixa d'aquell temps transcendental.

Jovenesa

II

A casa vivíem correctament pels temps què corrien. Jo era un noi normal, més aviat tímid, que estudiava en una escola del barri i que transitava per la infància jugant al carrer a futbol,